

Франц Кафка Преображај

Превео
ЈОВИЦА АЋИН

BUK & FAL

I

Кад се Грегор Самса једног јутра пробудио из немирних снова, установио је да се у свом кревету претворио у чудовишну бубетину. Лежао је на леђима, тврдим попут оклопа, и видео је, кад би мало придигао главу, свој трбух, засвођен и мрк, измеђен рожнатим луковима, а на вршку трбуха једва се још држао покривач, само што не склизне. Његове многе ноге, јадно танушне у поређењу са остатком тела, беспомоћно су му дрхтуриле пред очима.

„Шта се то са мном догодило?“ помисли. То није био сан. Његова соба, права, само нешто сувише мала људска соба, мировала је између четири добропозната зида. Изнад стола, на којем је била распрострајта распакована колекција текстилних узорака – Самса је био трговачки путник – висила је слика коју је недавно исекао из неког илустрованог часописа и урадио у згодан, златасти оквир. На њој је била приказана нека дама која је, с крзненим шеширом и крзном око врата, седела испршена и

према посматрачу истурала тежак крзнени муф у којем јој је рука нестајала до лакта.

Грегор затим погледа према прозору и од тмурног времена – чуло се пљуштање кишних капи по лименом прозорском испусту – сасвим га обузе сета. „Како би било да још мало продужим да спавам и заборавим све будалаштине“, помисли, али то је било потпуно неизводљиво, јер је навикао да спава на десној страни, а у његовом садашњем стању тај положај му је био недостижан. Колико год се силовито бацао на десну страну, увек би се поново, љуљајући, враћао на леђа. Покушао је то сигурно стотину пута, затварао очи да не би гледао праћакање ногу, и одустао од тога тек кад је у слабинама почео да осећа лак, пригушен бол какав никад раније није осетио.

„Ох, Боже“, помисли, „што сам ја изабрао заморно занимање! Из дана у дан на путу. Пословни потреси су знатно већи него на прикладном послу у самој кући, а осим тога ми је натоварена још мука с путовањем, брига око хватања возова, лоша исхрана, додир с људима, увек непостојан, никад трајнији, никад не бивајући срдачан. Нек ђаво све то носи!“ Горе, на трбуху, осетио је лак свраб; полагаано се, на леђима, догурао ближе постољу кревета да би могао боље да подигне главу; уочио је место које га је сврбело, осуто све самим малецним белим пегицама, о којима није знао шта да закључи; и хтео је једном ногом да испита то

место, али је одмах трже, јер га приликом додира прође хладна језа.

Клизнуо је поново у свој пређашњи положај. „Ово рано устајање“, помисли, „потпуно заглупљује. Човеку је неопходно да се наспава. Остали трговачки путници живе попут жена у харему. Кад се, рецимо, током преподнева, вратим у гостионицу да бих преписао добијене поруџбине, та господа тек седе за доручком. Кад бих ја то покушао, са шефом каквог имам; места бих излетео. Ко зна, уосталом, не би ли то за мене било боље. Кад се не бих суздржавао због својих родитеља, одавно бих дао отказ, изишао бих пред шефа и из дна душе му рекао шта мислим. Имао би да падне с пулта! А и то је посебно поступање: засести на пулт и с висине се обраћати намештеницима који, поврх тога, морају докраја да се примакну због шефове наглувости. Али, од те наде нисам још сасвим дигао руке; кад једном скупим новац да му исплатим што му дугују моји родитељи – што би требало да потраје још пет до шест година, безусловно ћу то и учинити. Онда ће бити учињен велики рез. У овом часу свакако морам да устанем, јер ми воз креће у пет.“

И он погледа у будилник који је куцао на орману. „Заиме бога!“ помисли. Било је пола седам, а казаљке су мирно ишле даље, чак је прошло пола, примицало се већ тричетврт. Није ли требало да будилник звони? Из постеље се видело да је будилник био тачно намештен за

аларм на четири сата; сигурно је и звонио. Да, али зар је могућно да је он мирно преспавао то звоњење од којег се тресао намештај? Да је спавао мирно – није, али вероватно утолико чвршће. Али, шта би сад требало да ради? Следећи воз је кретао у седам сати; да би га ухватио, морао би да пожури као блесав, а колекција још није била ни спакована и ни он сам се није осећао нарочито бодар и покретљив. Чак и ако би ухватио воз, шефова грмљавина се није могла избећи, јер служитељ је чекао код оног воза у пет и одавно је поднео пријаву о његовом пропусту. Тај је био шефова креатура, без кичме и соли у глави. А ако би, међутим, јавио да је болестан? Било би то, ипак, крајње мучно и сумњиво, јер Грегор током пет година своје службе још ниједном није био болестан. Шеф би сигурно дошао с лекаром из здравственог осигурања, приговарао би родитељима због лењог сина и пресекао би све примедбе, позивајући се на присутног лекара, за кога, пак, уопште постоје једино потпуно здрави, али нерадни људи. А да ли би, уосталом, у овом случају, то било баш погрешно, јер Грегор се стварно, занемаримо ли посспаност, доиста немесну после дугог сна, осећао сасвим добро и чак га је обузела изузетно силна глад.

Кад је све то претресао у највећој журби, не могавши да одлучи да напусти постељу – будилник је управо показивао четврт до седам – неко обзирно закуца на врата која су била пок-

рај узглавља кревета. „Грегоре“, позва неко – била је то мајка – „четврт је до седам. Зар ниси намеравао да путујеш?“ Тај благи глас! Грегор се уплаши кад зачу глас којим је одговарао, и који је неоспорно био његов ранији, али у који се мешало, као однекле одоздо, извесно болно пиштање, недовољно суспрегнуто, и које је речима наоко само у првом тренутку остављало разговетност да би их у одјеку тако разорило да више нисте знали да ли сте исправно чули. Грегор је намеравао да потанко одговори и да све објасни, али у датим околностима ограничио се на то да каже: „Да, да, мајко, хвала ти, већ устајем.“ Свакако да дрвена врата нису дозволила да се споља примети промена у Грегоровом гласу, јер је мајка била умирена тим објашњењем и удаљи се ситним корацима. Али, тај кратки разговор упозорио је остале чланове породице да је Грегор, мимо очекивања, још код куће и убрзо на побочна врата отац залупа слабо, али песницом. „Грегоре, Грегоре“, викнуо је, „па шта је то?“ И после неколико часака још једном га је опоменуо, дубљим гласом: „Грегоре! Грегоре!“ А код других побочних врата тихо је потужила сестра: „Грегоре? Није ти добро? Да ли ти је потребно нешто?“ Грегор одговори на обе стране „спреман сам већ“, а трудио се да најбрижљивијим изговором и уметањем дугих пауза између речи свој глас лиши свега упадљивог. Отац се и врати свом доручку, али сестра је шапутала:

„Грегоре, отвори, преклињем те.“ Грегор, пак, није ни помишљао да отвори, него је у себи хвалио опрез, стечен на путовањима, да и код куће увече закључава врата.

Најпре је хтео мирно и неометано да устане, да се обуче и пре свега доручкује, а тек онда да промисли о осталом, јер у постељи, добро је приметио, с размишљањем не би доспео ни до каквог разборитог краја. Сећао се да је у постељи чешће већ осећао лак бол, можда изазван незгодним лежањем, а потом се он, после устајања, испостављао као чисто уображење, па је сад напето очекивао да му се постепено распрше данашње представе. Ни најмање није подозревао да промена у гласу није била ништа другог него предзнак јаке прехладе, професионалне болести трговачких путника.

Било је сасвим једноставно збацити покривач; требало је само да се мало надме и сам ће спасти. Али, надаље је ишло теже, посебно зато што је био тако ванредно широк. Да се подигне, биле су му потребне руке и шаке; али уместо њих имао је само мноштво ножица које су непрекидно изводиле најразличитије покрете и којима, поврх тога, није умео да управља. Кад би у неки мах хтео да савије једну, прво што би она учинила било је да се исправи; и ако би напослетку успео да изведе оно што је хтео с том ногом, све остале би се у међувремену неспутано кретале у крајњем, болном узбуђењу. „Само

да се некорисно не излежавам“, рече у себи Грегор.

Најпре је хтео да се из кревета извуче доњим делом тела, али тај доњи део, који он уосталом још није видео и о којем још није могао имати никакву праву представу, показао се као сувише тешко покретљив; то се одвијало веома споро; и кад се коначно, готово подивљавши, сабраном снагом безобзирце одбацио напред, погрешно је изабрао смер, јер је жестоко ударио о доње креветско постоље, а оштар бол који је осетио поучио га је да му је управо доњи део тела тренутно можда најосетљивији.

Отуда је покушао да из кревета најпре извуче горњи део тела, и обазриво је окренуо главу према ивици кревета. У томе је лако успео, и коначно му је цела телесна маса, упркос ширини и тежини, полагано пошла за окретом главе. Али, кад му се глава напослетку нашла изван кревета, у ваздуху, обузе га страх да ће се коначно, настави ли даље с таквим померањем, стровалити тако да би морало да се догоди чудо па да му глава остане неповређена. А управо сад ни по коју цену није смео да изгуби свест; радије би да остане у кревету.

Али, кад се поново, уз исти напор, наместио да лежи као и раније, и кад је поново видео како му се ножице, колико год је то могућно, још жешће међусобно боре, а није налазио никакву могућност да у ту произвољност уведе ред и мир, поново рече себи да му је немогућно да

остане у кревету и да је најразборитије подне-ти сваку жртву, ако с њом постоји и најмања нада да се отараси кревета. Али, истовремено није заборављао да се покадицад подсети како је мирно и најмирније претресање знатно боље од очајничких одлука. У таквим тренуцима би што је оштрије могао погледао пут прозора, али нажалост поглед на јутарњу маглу, која је скривала чак и супротну страну уске улице, нудио је мало поуздања и подстрека. „Већ седам сати“, рече у себи, док је будилник поново откуцавао, „већ седам сати, а још оволика магла.“ И часак је лежао мирно, тешко дишући, као да је, можда, од потпуне тишине очекивао повратак стварних и саморазумљивих прилика.

Али, потом рече у себи: „Пре него што откуца седам и четврт, безусловно морам да изиђем из постеље. Уосталом, дотле ће доћи и неко из предузећа да пита за мене, јер предузеће се отвара пре седам.“ И он се сад подухвати да, потпуно равномерно га клатећи целом дужином, изручи тело из кревета. Ако на овај начин испадне из кревета, глава би, наумивши да је припаду нагло подигне, по претпоставци, остала неповређена. Леђа су, изгледа, била тврда; њима се, свакако, приликом пада на тепих ништа неће догодити. Највише га је бринула помисао на гласан тресак до којег ће обавезно доћи и који ће иза свих врата изазвати ако не престрављеност, ипак забринутост. Али, то се морало ризиковати.

Кад се Грегор већ допола истиснуо из кревета – нови метод је био више игра него напор, требало је само да се љуља на махове – паде му на памет како би све било простије ако би му неко помогао. Два снажна човека – мислио је на оца и служавку – била би сасвим довољна; само би подвукли руке испод његових заобљених леђа, тако га одвојили од постеље, погнули се с теретом и онда се обазриво стрпели док се он преврне на поду где би онда ножице највероватније добиле неки смисао. Е да, и потпуно занемаривши да су врата била закључана, да ли је стварно требало да зове у помоћ? Упркос читавој невољи, на ту помисао није могао да спречи себе да се не осмехне.

Толико је већ одмакао у подухвату да је пријачем клаћењу једва још одржавао равнотежу и сад је веома брзо морао да се коначно одлучи, јер било је пет минута до четврт осам – уто зачу звонце на улазним вратима. „То је неко из предузећа“, рече у себи и безмало се укочи, док су му ножице утолико ужурбаније поигравале. Тренутак је владао потпуни тајац. „Не отварају“, рече у себи Грегор, испуњен неком бесмисленом надом. Али, онда је, наравно, као и увек, служавка чврстим корацима отишла до врата и отворила их. Грегор је требало да чује само прву реч поздрава и већ је знао ко је – прокуриста лично. Зашто ли је Грегору било само суђено да служи у фирми у којој при најмањем пропусту одмах гаје највеће подоз-

Нацрти о *Преображају*

Преображај је прича коју Кафка никад није превазишао зато што нема тога што би превазишло *Преображај*. – Елијас Канети

1

Столеће *Преображаја*: 1915–2015. Премда је написан поткрај 1912 (завршен 7. децембра), кажемо да је прошло сто година од прве појаве, октобра 1915, *Преображаја* Франца Кафке. Ако и занемаримо његово објављивање скоро три године пошто је написан, од настанка те приповести заправо није протекао ни минут. Постоји у њој, као и у већини Кафкиних радова, нешто ванвремено. С временом које се мења, мења се и наше читање. Али, време читања *Преображаја* је стало. Потпуно је обеснажено. Како данас читамо *Преображај*, тако су га читали и пре сто година. Ондашње интерпретације су биле разнолике. И данас су такве. Лутамо док читамо Кафку. Тако је било од настанка свега

што је написао. Напросто као да је свака интерпретација могућног значења приче само још једна замка у коју упадамо, и ни са једном нисмо ништа ближи том делу. Ванвременост Кафкиног дела почива у његовој непротумачивости. Није било оно до краја протумачиво ни своме творцу, баш као што је и самом Богу неразумљив овај свет који је, многи верују, он лично створио.

2

Кад сам први пут читао *Преображај*, сећам се, пре скоро пола века, после неколико страница сам се развалио од смеха. При томе, моје читање и није било читање у пуној брзини. Моје познавање немачког језика било је тада још прилично колебљиво. Али, свеједно, колико год да је текло уз спотицања, није ми ускраћивало апсурде који су ме насмејали. Добро, Кафкин начин приповедања није лишен *pathosa*, али како да се не насмејете, иако је реч о ужасном догађају, кад се трговачки путник пробуди и утврди да се прометнуо у чудовишног инсекта од врсте која обожава прашину и прљавштину и да то није сан или нека његова болесна фантазија, и затим током неколико следећих страница сматра да његов пиштави инсектоидни глас није ништа и нестаће док трепне оком, да је то само пролазни назеб, јер прехлађено грло је уобичајена болест оних који често путују! Довољно ће бити, закључио је, да још мало одрема и биће поново онај стари Грегор који продајући тканине по забитима земље враћа породични дуг и издржава остарелог

оца, астматичну мајку и недораслу сестру. Али, бесане ноћи нису допустиле Кафки да Грегора врати у достојанствено људско обличје. Уосталом, мислим сад ја, није ли људско обличје тек наша пуста фантазија. Људско обличје, загледајте се у себе и знаћете, јесте чудовишна појава. А бити инсект, то је већ нешто сасвим нормално. Кафкини главни ликови су нормална бића, али у ненормалним ситуацијама и међу ненормалним створењима. Лепо спавамо, а онда откријемо да смо усред кошмара. Замислимо да смо се успавали и зато мало каснимо на посао, али нисмо стигли ни да устанемо из постеље, а већ нам на врата куца овлашћени прокуриста из наше фирме да би се обавестио зашто смо одсутни с радног места. То је баш неугодан сан, рекао је Владимир Набоков, читајући *Преображај*, и додајући да је Грегор човек прерушен у инсекта, али да су они који га окружују заправо инсекти прерушени у људе.

Морамо, дабоме, признати да је *Преображај* налик кошмару. Наводно приказује свет измишљен на папиру. Ипак, зашто нам је он тако препознатљив? Није реалан, али није ни надреалан. Он нам је веома близак, јер он јесте наш свет с ону страну јаве и сна. Лажан је, али ништа од њега нема истинитијег. Гротескан свет који оклева између трагике и комике. Можемо рећи да нам *Преображај* дочарава гротеску пишчевог и понекад нашег унутрашњег света, при чему је тај унутрашњи свет тек наличје спољашњег света.

Свет *Преображаја* називамо кафкаеским, што значи да смо незнано како бачени у свет у којем се уобичајене мисли и навике у поступањима најед-

Садржај

Преображај	7
Нацрти о <i>Преображају</i> (Јовица Аћин)	89